

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

СОЛЬФЕДЖІО

програма

для вищих навчальних закладів

культури і мистецтв

I-II рівнів акредитації

Спеціальність 5.020205 “Музичне мистецтво”

спеціалізація “Хорове диригування”

Укладачі: Н.О. Акімова, Л.Д. Богданова, С.П. Леонтєва - викладачі
Харківського музичного училища

Рецензенти: Т.С. Кравцов - доктор мистецтвознавства, професор
Харківського університету мистецтв ім. І.П.Котляревського

Б.Ю. Стронько - кандидат мистецтвознавства, викладач
Київського державного вищого музичного училища
ім. Р.М. Глієра

О.О. Дяченко - старший викладач, викладач вищої
категорії Сумського вищого училища мистецтв
і культури ім. Д.С. Бортнянського

Кількість годин – 405
з них:
практичних – 258
індивідуальних – 52
самостійних – 95
Заняття групові

Відповідальна за випуск О.І. Білоногова-Гищенко

Редактор В.О. Богданов

© Н.О. Акімова, Л.Д. Богданова,
С.П. Леонтєва, 2004 р.

© Державний методичний центр
навчальних закладів культури і
мистецтв України, 2004 р.

Пояснювальна записка

Сольфеджіо - найважливіша дисципліна у формуванні музиканта-професіонала. У системі професійного навчання музикантів різного фаху вихованню музичного слуху відводиться першорядне, фундаментальне значення.

Особливу роль курс сольфеджіо відіграє у фаховій підготовці студентів диригентсько-хорового відділу, які повинні мати розвинутий музичний слух в усіх його проявах - звуковисотний, інтонаційний, відносний, внутрішній, гармонічний, тембровий водночас з почуттям ладу, ритму тощо.

Курс сольфеджіо має на меті виховати у студентів добре організований музичний слух, здатність свідомо сприймати художній твір у цілому, розвинути художній смак, уміння розкривати зміст і визначити рівень художньої цінності музичного твору. Виховання слуху має ґрунтуватися на вивченні найяскравіших зразків народної пісенної творчості, кращих творів вітчизняної та зарубіжної музики.

Вивчення предмету сольфеджіо засновано на тісному взаємозв'язку з іншими музично-теоретичними дисциплінами - теорією музики, гармонією, аналізом музичних творів, музичною літературою та з роботою студента з фаху.

Освоєння курсу сольфеджіо дає можливість студентам мати такі практичні вміння та навички:

- виразно та чисто співати з листа;
- записувати по слуху музичний текст;
- вміти аналізувати на слух музичні твори, їх художню цінність;
- мати розвинуті творчі навички створення різних музичних побудов;
- вміти практично використовувати свої знання та навички у виконавській та педагогічній практиці.

Методичні вказівки

Основні форми роботи з сольфеджіо:

- ритмо-інтонаційні вправи;
- сольфеджування;
- диктант;
- слуховий аналіз;
- творчі вправи.

Інтонаційні вправи

Інтонаційні вправи є підготовкою до всіх форм роботи. Вони сприяють зв'язку слухових вражень з їх теоретичним усвідомленням. Метою цієї форми роботи є вивчення окремих елементів ладотональності: ступенів, інтервалів, акордів, типових мелодичних та гармонічних зворотів.

Засвоєння інтонаційних вправ допоможе студентам накопичити інтонаційний багаж, який надасть можливість подолати труднощі у співі по нотах, слуховому аналізу та запису музичного диктанту.

Найважливішими з інтонаційних вправ є інтонування:

- звукорядів мажорного та мінорного нахилів від будь-якого ступеня тональності;
- ступенів ладу (стійких, нестійких з розв'язаннями, хроматичних допоміжних та прохідних звуків, хроматичних стрибкових та прилеглих звуків до будь-якого ступеня з розв'язанням);
- одно-, дво-, три-, чотириголосся паралельними терціями, секстами, секстакордами, квартсекстакордами, септакордами та їх оберненнями;
- уривків хроматичних гам (одноголосно, двоголосно паралельними терціями та секстами, триголосно – тризвуками, секстакордами та квартсекстакордами);
- секвенцій (діатонічних і модулюючих), канонів;
- інтервалів у тональності стійких і нестійких від першого ступеня до верхньої тоніки (або навпаки), одноголосно або дуєтом;
- відхилень у споріднені тональності за допомогою енгармонізму тритонів;
- інтервалів від звуку вгору і вниз з розв'язанням у різні тональності;
- ланцюжком вгору і вниз (наприклад, вгору в.б, вниз від отриманого звуку ч.4 і т.д.);
- акордів у тональності і від звуку;
- ланцюжком вгору і вниз (наприклад, вгору - мажорний секстакорд, вниз - мажорний квартсекстакорд і т.д.);
- у вигляді ламаних арпеджіо з розв'язанням;
- послідовностей акордів (8-10 акордів) одноголосно та багатоголосно, однотонально та з відхиленнями.

Сольфеджування

Завдання з сольфеджування можуть бути такими: спів з листа, вивчення музичних прикладів напам'ять, спів музичних творів з поетичним текстом, романсів, ансамблів, хорів з супроводом. Студенти повинні мати навички виразного, інтонаційно вірного, метроритмічно точного співу одноголосся, двоголосся та багатоголосся. З цією метою треба привчати студентів диригувати під час сольфеджування.

Перед початком співу необхідно проаналізувати музичний приклад, дати ладову настройку, обумовлену конкретним музичним змістом. Для вироблення у студентів відчуття ладу педагог рекомендує співати гами, стійкі звуки ладу, потім нестійкі з розв'язанням їх у стійкі, декілька акордів. Для самостійної настройки слід користуватися камертоном. Студенти звичайно сольфеджують без інструментального супроводу. З метою розвинення у студентів чистоти інтонації педагог може підтримувати спів акордовим супроводом. В окремих випадках доцільна більш ускладнена фактура акомпанементу (фігурація, підголосок, імітація та інше).

При вивченні одноголосних вправ слід спочатку усвідомити їх метроритмічну сторону. Для цього корисно однією рукою простукати ритм мелодії з рахунком розміру та додати тактування іншою рукою, потім сольмізувати, сольфеджувати з диригуванням.

При вивченні дво-, та триголосних прикладів треба спочатку вивчити кожний голос окремо. В цих вправах можливі переходи з однієї партії в іншу, переміни голосів, які виконуються вокально або на фортепіано. При ансамблевому співі педагог повинен уважно слідкувати за загальним строем звучання, за ритмічною виразністю та ясним фразуванням. Дуже важливо, щоб студенти навчилися точно інтонувати свій голос і в той же час уважно слухати звучання інших голосів (всю хорову вертикаль), що є найважливішим навиком ансамблевого співу.

Зміст цієї форми роботи складає також засвоєння студентами одноголосся, двоголосся та багатоголосся.

На всіх етапах навчання необхідно вимагати точного виконання метроритміки з обов'язковим тактуванням та чистоти інтонування. Одночасно потрібно досягати виконання динамічних та темпових позначень, виразного фразування. Важкі у метроритмічному відношенні мелодії доцільно просольмізувати (читати нотний текст в ритмі з тактуванням).

Робота з сольфеджування вбирає в себе декілька форм завдань: спів по нотах, вивчення нотного тексту напам'ять, спів музичних творів із текстом, транспонування (спочатку на секунду, а потім на будь-який інтервал), спів прикладів в ключах "до".

Сольфеджуванню обов'язково передують ладотональне настроювання слуху - коротке або досить розгорнуте. Поступово, з розвитком слуху, необхідно настроюватись за будь-яким звуком, взятим на фортепіано, або за камертоном, що важливо для диригентів хоровиків.

Велике значення в сольфеджуванні має стан розвитку "внутрішнього" слуху студентів. Для його активізації корисно співати нотні приклади з

чергуванням "вголос" та "про себе", вивчати напам'ять невеличкі мелодії внутрішнім інтонуванням.

Головною задачею дво-, триголосного сольфеджіо є набуття навичок ансамблевого співу при одночасному прослуховуванні двох голосів. Дуже корисним прийомом є переключення з однієї партії на іншу у процесі співу дуєтом.

Робота над двоголоссям проводиться як у формі читання з листа нескладних прикладів, так і вивчення більш складних в інтонаційному і метроритмічному відношенні окремих прикладів.

Сольфеджування в класі можна проводити як індивідуально, так і дуєтами, тріо, ансамблем, всім складом групи.

Вже на молодших курсах існуючий методичний матеріал потрібно розширити співом дуєтів, три-, чотириголосних ансамблів з вокальних, хорових та інструментальних творів українських, російських та західноєвропейських композиторів.

Всі вправи і спів прикладів повинні виконуватись а capella.

Важливе місце у навчанні диригента-хоровика на уроках сольфеджіо посідає спів з листа одно-, дво- та багатоголосся з текстом (а capella або з акомпанементом студента). В деяких випадках можна замість літературного текста співати на будь-який склад, а також з закритим ротом, що ускладнює читання з листа ансамблем та розвиває внутрішній слух студента.

Диктант

Музичний диктант є однією з найскладніших форм роботи на уроках сольфеджіо. Цей вид роботи повинен проводитися на кожному занятті. З самого початку необхідно виробляти у студентів метрично вірні навички запису диктанту. Корисно проводити перед записом основного диктанту усні диктанти, ритмічні диктанти, запис фрагментів диктанту з двох-трьох програвань. Потрібно зробити попередній аналіз структури диктанту, особливостей ритміки, каденцій, секвенцій, інтонаційних повторень та тонального плану.

Двоголосні диктанти треба починати з II семестру, але вже в I семестрі необхідно ввести в практику занять інтервальні диктанти (послідовність із 8-10 інтервалів).

В перших двоголосних диктантах основну увагу треба звернути на короткі фрази з переважаючим рухом паралельними терціями, секстами, децимами, "золотим ходом валторн". Крім диктантів гомофонно-гармонічного складу можна застосовувати диктанти підголоскового складу.

Головною метою роботи над двоголосним диктантом є виховання гармонічного слуху. Тому з самого початку роботи над диктантом важливо прищепити студентам навички цілісного сприйняття двоголосся.

Систематична робота над триголосними диктантами починається з V семестру. Підбір прикладів повинен бути методично продуманий. Спочатку доцільно обмежитись найпростішим триголоссям гомофонно-гармонічного складу з нескладним ритмом та простим розміром.

Акордові чотириголосні гармонічні диктанти сприяють формуванню і розвитку гармонічного слуху студентів. Запис акордових послідовностей у тісному розташуванні потрібно починати ще на I курсі. Побудова з 6-8 акордів записується по пам'яті з трьох-чотирьох програвань. З часом послідовності стають більш різноманітними. Чотириголосні диктанти у гармонічному чотириголоссі повинні відповідати вивченому матеріалу з гармонії.

Враховуючи специфіку сольфеджіо на хоровому відділі, корисно практикувати запис значної частини одноголосних та багатоголосних диктантів не тільки в інструментальному, а й у вокальному (ансамблевому) виконанні.

Всі види диктантів потребують закріплення у домашній роботі. Поряд зі звичайними формами занять (запис з фортепіано, з голосу, запис тембрових диктантів за допомогою магнітофону), можна рекомендувати "самодиктант", вивчення одноголосного або двоголосного диктанту напам'ять з наступним записом його в інших тональностях.

Слуховий аналіз

Слуховий аналіз треба проводити в взаємозв'язку з усіма видами роботи. Ця форма роботи включає визначення на слух окремих елементів музичної мови, музичних побудов (однотональних й модулюючих періодів).

З перших уроків велику увагу потрібно приділяти розвитку ладового слуху. Спочатку визначенню на слух ступенів ладу, інтервалів (окремо і ланцюжком), акордів і акордових послідовностей. Роботу над послідовностями починають з найбільш простих сполучень (2-х — 3-х акордів).

При аналізі модулюючих акордових послідовностей треба перш за все вимагати від студентів усвідомлення тонального плану всієї побудови, визначення відхилень та характеристики функціональних зворотів.

Для майбутніх диригентів хору корисним є визначення на слух акордів, послідовностей у виконанні голосом. На старших курсах рекомендовано проводити цілісний аналіз музичних творів з хорової літератури.

Творчі завдання

Найбільш важливою формою є засвоєння теоретичного матеріалу в творчих завданнях.

Зразки різних завдань рекомендуються в програмі в кожному семестрі. Складність творчих завдань поступово збільшується. Якщо спочатку студенти складають друге речення або другий голос до диктанту, акомпанемент за функціональною схемою, то на 3-4 курсах вони складають період або одночасну форму (прелюдія) з відхиленнями, модуляцією та іншими гармонічними засобами відповідно курсу гармонії. Найбільш складною формою є створення 3-4 голосних невеличких хорів на тексти українських та зарубіжних авторів.

1-й курс I семестр

Лад та його елементи, тональність

Три види мажору і мінору.

Стійкі та нестійкі звуки. Розв'язання нестійких.

Мажорні та мінорні тональності до 7 знаків.

Лади народної музики.

Метр і ритм

Прості розміри: $2/4$, $3/4$, $3/8$, складні $4/4$.

Тривалості основного поділу (від цілої ноти до шістнадцятої).

Ритмічні групи:

Прості види синкопи.

Інтервали

Діатонічні інтервали в ладу. Ладове розв'язання нестійких інтервалів.

Інтервали гармонічного мажору та мінору (зб.2, зм.7, зб.5, зм.4), дві пари тритонів.

Акорди

Головні тризвуки ладу та їх обернення.

Домінантсептакорд та його обернення з розв'язанням в тоніку.

Септакорд II ступеня з оберненнями та розв'язанням через обернення V₇ (в мажорному ладі).

Форми роботи

Інтонаційні вправи

У відповідності до змісту курсу: тетраорди, мелодичні звороти, гами, інтервали та акорди в тональності та від звуку вгору і вниз з розв'язанням. Послідовність інтервалів та акордів у тональності за цифруванням. Всі інтонаційні вправи виконуються одноголосно, двоголосно. У продвинутих групах епізодично вводиться багатоголосся у виконанні гармонічних послідовностей або окремих акордів.

Сольфеджування

Одноголосся. Спів по нотах. Спів мелодій по пам'яті із транспонуванням на секунду вгору та вниз або за допомогою заміни ключів.

Двоголосся. Спів двоголосся дуєтом або з трою іншого голосу на фортепіано. Діатоніка, три види співвідношення голосів (пряме, протилежне, часткове).

Диктант

Невеличкі усні диктанти з засвоєнням після одного-двох програвань. Запис ритмічних диктантів та одноголосних диктантів в обсязі 8-10 тактів.

Слуховий аналіз

Звукоряди, інтервали, акорди від звуку.

Інтервали та акорди в тісному три-, чотириголосному розташуванні. Інтервальні та акордові послідовності (4-6 елементів) з двох або трьохразовим програванням.

Творчі вправи

Створення мелодій в ладах народної музики, мелодичних зворотів із визначеним ритмічним завданням, ладові модифікації мелодій, інтервальних та акордових послідовностей відповідно до змісту курсу.

1-й курс II семестр

Ладова альтерація

Альтерація нестійких ступенів (в мажорі II^b, II[#], IV[#], VI^b, в мінорі II^b, IV^b, IV[#], VII[#]).

Допоміжні хроматичні звуки.

Метр і ритм

Прості та складні розміри: $2/4$, $2/2$, $3/4$, $3/8$, $4/4$, $6/8$.

Ритмічні групи:

Різновиди синкопи.

Заліговані ноти:

Інтервали

Програмні вимоги семестру, а також хроматичні інтервали (зм.3, зб.6).

Акорди

Зменшений тризвук (на II та VII ступенях).

Вводні септакорди та їх обернення з розв'язанням в тоніку та внутрішньофункціонально.

Септакорд II ступеня з оберненнями та розв'язанням через обернення V₇ (в мінорному ладі).

Форми роботи**Інтонаційні вправи**

Інтонаційні вправи у відповідності до змісту курсу I семестру. Особлива увага приділяється роботі над дво-, та багатоголоссям.

Сольфеджування

Одноголосся. Зберігається музичний матеріал, ускладнюється допоміжними та прохідними хроматичними звуками, нескладними відхиленнями у тональності першого ступеня спорідненості.

Двоголосся. Діатоніка з елементами ладової альтерації; приклади найпростішого поліфонічного складу.

Диктант

Всі види диктантів зберігаються.

Двоголосні диктанти: з ясным рухом голосів (паралельним, протилежним, непрямым); простим ритмом (в обсязі 4-8 тактів), в діатоніці з елементами хроматики.

Слуховий аналіз

Визначення інтервалів, акордів, відповідно до матеріалу I семестру. Інтервальні та акордові послідовності в обсязі періоду з наступним поясненням після 2-3 програвань.

Творчі вправи

Скласти:

другий голос до поданої мелодії;

мотив для співу секвенції з певним технічним завданням;

підбір акомпанементу до мелодії (вільно або за поданими гармонічними функціями).

**2-й курс
III семестр****Лад та його елементи**

Лади з двома збільшеними секундами.

Хроматичні прохідні та допоміжні звуки.

Діатонічні та хроматичні секвенції.

Відхилення в тональності першого ступеня спорідненості.

Відрізки хроматичної гама, хроматична гама.

Метр і ритм

Прості та складні розміри: $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{6}{4}$.

Ускладнення ритмічного малюнку.

Міжтактова синкопа у всіх вивчених розмірах.

Паузи у простих і складних розмірах.

Інтервали

Хроматичні тритони:

Зб.4 на I, II^b; зм.5 на IV[#], V;

Зб.2 на I, II^b;

Зб.2 на I, II^b ступенях мажору та на III, IV^b мінору;

Зм.7 на II[#], III ступенях мажору та на IV[#], V мінору;

Зб.5 на V ступені мажору та на IV^b мінору;

Зм.4 на II[#] ступені мажору та на I мінору.

Акорди

Тризвуки та септакорди побічних ступенів (основний вид).

Прерваний зворот.

Акордові послідовності у тісному розташуванні.

Гармонічні звороти (4-6 акордів) у чотириголосному гармонічному викладі (у відповідності курсу гармонії).

Форми роботи**Інтонаційні вправи**

Усі форми вправ зберігаються.

Послідовності з 8-10 акордів у тісному три-, чотириголосному викладі.

Сольфеджування

Одноголосся: мелодії з хроматичними звуками, які взяті плавно і стрибком, з транспонуванням на секунду і терцію $\uparrow\downarrow$ та за допомогою зміни ключа.

Двоголосся: хроматичні звуки. Сольфеджування дуєтом та

індивідуально з грою будь-якого голосу на фортепіано.

Триголосся (з II семестру): сольфеджування ансамблем та індивідуально з виконанням двох голосів на фортепіано.

Чотириголосся: гармонічне сольфеджіо (відповідно курсу гармонії).

Диктант

Одноголосся. Його ускладнення за рахунок введення альтерації та відхилень.

Двоголосся гармонічного складу із введенням допоміжних та прохідних хроматичних звуків.

Чотириголосні акордові послідовності у відповідності до змісту курсу.

Слуховий аналіз

Тризвуки та їх обернення (у чотириголосному викладі).

Від звуку: звукоряди, інтервали.

Послідовності інтервалів, акордів (10-12) з 3-4 програваннями у відповідності до змісту курсу.

Творчі вправи

Імпровізувати або скласти другий (нижній) голос до мелодії із застосуванням особливостей підголоскової поліфонії в стилі народно-пісенної творчості

Підбір акомпанементу до мелодії.

2-й курс **IV семестр**

Лад та його елементи

Відхилення в тональності першого ступеня спорідненості.

Відрізки хроматичної гама, хроматична гама, хроматичні секвенції.

Метр і ритм

Прості та складні розміри: $\frac{9}{8}$, $\frac{12}{8}$.

Дуолі, більш складні види тріолей:

тріолі в розмірах $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$.

Інтервали

Тритони в умовах відхилень у споріднені тональності.

Дв. зб.4 на IV^b мажору, IV^b мінору.

Дв. зм.5 на $II^\#$ мажору та $VII^\#$ мінору.

Акорди

Акордові послідовності у гармонічному чотириголоссі в плавному сполученні.

Побічні доміанти V_5^6 , V_2 , V_4^3 , V_7 .

Гармонічний зворот з найбільш розповсюдженими схемами відхилень у споріднені тональності: $V_2 \rightarrow V_6$; $V_5^6 \rightarrow VI_3^5$; $V_4^3 \rightarrow VI_3^5$; $V_5^6 \rightarrow IV_3^5$, зм. $VII_7 \rightarrow VI_3^5$; зм. $VII_7 \rightarrow II_3^5$ в мажорі, зм. $VII_7 \rightarrow VII_3^5$ в мінорі.

Форми роботи

Інтонаційні вправи

Усі форми вправ зберігаються.

Послідовності з 8-12 акордів у гармонічному чотириголоссі з використанням II_7 , V_7 , VII_7 та побічних септакордів ладу.

Гармонічні звороти у чотириголоссі (5-6 акордів) з відхиленнями у споріднені тональності.

Сольфеджування

Спів з текстом зі супроводом романсів композиторів-класиків.

Двоголосся: хроматичні звуки. Сольфеджування дуетом та індивідуально з грою будь-якого голосу на фортепіано

Триголосся (з II семестру): сольфеджування ансамблем та індивідуально з виконанням двох голосів на фортепіано.

Чотириголосся: гармонічне сольфеджіо (відповідно курсу гармонії).

Сольфеджування прикладів з хорових партитур з чітким акордово-гармонічним складом.

Диктант

Чотириголосні акордові послідовності у відповідності до змісту курсу.

Одноголосся зберігається.

Двоголосся поліфонічного та гармонічного складу з відхиленнями в тональності першого ступеня спорідненості.

Слуховий аналіз

Усі форми вправ зберігаються.

Акорди II_7 , V_7 , VII_7 з оберненнями у чотириголосному викладі.

Творчі вправи

Імпровізувати або скласти другий (нижній) голос до мелодії із застосуванням особливостей підголоскової поліфонії в стилі народно-пісенної творчості

Підбір акомпанементу до мелодії
Складання періодів у гармонічній хоральній фактурі (паралельно курсу гармонії) та їх виконання а capella.

3 курс **V семестр**

Лад та його елементи, тональність

Лади народної музики (іонійський, лідійський, міксолідійський, еолійський, фригійський, дорійський, локрійський), зменшений, збільшений лад та інші народні лади (домінантовий, перемінний, гуцульський).

Метр і ритм

Складні види синкоп: заліговані ноти тріолей, ліги та синкопи в середині груп дрібних тривалостей, паузи у перелічених групах простих і складних розмірів.

Інтервали

Діатонічні та хроматичні мажору і мінору з розв'язанням: зм.3, зб.6, тритони з альтерованими ступенями, характерні інтервали з відхиленням в споріднені тональності.

Акорди

тризвук та септакорди побічних ступенів з оберненнями (III₆, VII₆, I₂, IV₂, медіантові акорди VI₂, III₂).

Акордові послідовності у гармонічному чотириголосі в плавному сполученні. Використання побічних доміант у відхиленнях в тональності першого ступеня спорідненості.

Форми роботи

Інтонційні вправи

Спів ладів, інтервалів. Інтонування акордів у чотириголосному викладі (гармонічне сольфеджіо):

окремих акордів діатоніки та хроматики;

спів від звуку акордів вгору у запропонованому мелодичному положенні, розташуванні, з розв'язанням. Інтонування послідовності з 10-12 акордів.

Сольфеджування

Одноголосся - удосконалення ладової основи (перемінність, лади народної музики), різні форми альтерації, відхилення у тональності першого ступеня спорідненості, транспонування одноголосних прикладів в межах кварта, квінти та за допомогою зміни ключа (ключ "до").

Спів з поетичним текстом і супроводом романсів композиторів-

романтиків.

Двоголосся - сольфеджування дуєтом та індивідуально з грою на фортепіано творів поліфонічного складу (інвенції Баха, обробки українських народних пісень Леонтовича та ін).

Триголосся та чотириголосся гармонічного складу з прикладів музичної літератури та з фаху.

Диктант

Одноголосся - більш складні, ніж на другому році навчання, за рахунок введення відхилень у тональності першого ступеня спорідненості та альтерованих ступенів за змістом курсу.

Двоголосся поліфонічного складу з розвинутим рухом голосів.

Триголосся гармонічного складу з добре прослухованою вертикаллю (за змістом курсу гармонії).

Чотириголосні акордові послідовності в тісному розташуванні.

Слуховий аналіз

Визначення на слух ладів, інтервалів, акордів, послідовностей акордів у чотириголосному викладі діатонічної системи мажору і мінору із застосуванням акордів подвійної доміант та альтерованої субдомінанти, відхилень у тональності першого ступеня спорідненості. Цілісний ***слуховий аналіз*** музичного твору з простими типами фактури.

Творчі вправи

Імпровізування або складання другого голосу до мелодії або третього голосу до двоголосся з застосуванням прийомів імітаційної поліфонії. Підбір акомпанементу до мелодій з сольфеджуванням більш складного рівня.

Складання періодів у поліфонічній фактурі та їх виконання а capella.

3 курс **VI семестр**

Лад і тональність

Ладова альтерація в мажорі і мінорі. Спів гам мажору і мінору з альтерованими ступенями у три-, чотириголосі паралельними сектакордами, квартсектакордами та септакордами. Поліладові та політональні вправи. Хроматична гама мажору і мінору у дво-, триголосі. Стрибкові хроматичні прилеглі звуки будь-якого ступеня з розв'язанням у діатонічний ступень. Секвенції з альтерованими ступенями з переміщенням ланок по тональностях першого ступеня спорідненості.

Метр і ритм

Закріплення вивчених метрів і розмірів, ритмічних малюнків, поліритмії, поліметрії, типових жанрових метроритмів.

Інтервали

Хроматичні інтервали мажору і мінору з розв'язанням: двічі збільшена кварта, двічі зменшена квінта, двічі збільшена прима, двічі зменшена октава. Нестійкі інтервали із запізніним розв'язанням.

Акорди

Акорди всіх ступенів в умовах відхилень, нескладні види альтерації акордів домінанти і субдомінанти (V_{43}^{b5} ; II_6^{b1} ; $V_7^{\#5}$), модуляції в тональності першого ступеня спорідненості. Діатонічні, модулюючі секвенції. Акордові послідовності у гармонічному чотириголосі у плавному сполученні з модуляцією в тональності першого ступеня спорідненості.

Форми роботи

Інтонційні справи

У відповідності до змісту курсу: гамми в три-, чотириголосі, інтервали, акорди від звуку вгору та вниз з наступним розв'язанням. Послідовність 10-12 акордів з відхиленнями та модуляцією в тональності першого ступеня спорідненості.

Сольфеджування

Одноголосся. Ускладнені приклади мелодій за рахунок використання хроматичних стрибкових звуків, в складних ритмах, з альтераціями, відхиленнями і модуляціями.

Спів пісень та романсів композиторів-романтиків другої половини XIX ст. з супроводом.

Двоголосся — ускладнення співвідношення голосів, стрибкові хроматичні звуки, засоби мажоро-мінору. Гармонічний і розвинений поліфонічний склад.

Триголосся - гармонічного і поліфонічного складу. Сольфеджувати триголосні приклади ансамблем та індивідуально з грою двох голосів на фортепіано, використовуючи приклади з фаху.

Гармонічні чотириголосні послідовності в межах періоду з не альтерованою та альтерованою подвійною домінантою, з відхиленнями і модуляціями у тональності першого ступеня спорідненості.

Диктант

Одноголосся. Ускладнення за рахунок введення відхилень та модуляцій у тональності першого ступеня спорідненості та альтерованих ступенів за змістом курсу.

Двоголосся. Альтеровані та хроматичні звуки в поліфонічній фактурі.

Триголосся гармонічного складу з ясною вертикаллю за змістом курсу

гармонії.

Чотириголосні акордові послідовності у тісному розташуванні з відхиленнями та модуляціями в тональності першого ступеня спорідненості.

Слуховий аналіз

Визначення на слух мелодій в ладах народної та професійної музики, послідовність хроматичних інтервалів, акордів альтерованої субдомінанти і домінанти, модулюючих побудов у чотириголосному викладі. Цілісний аналіз музичного твору з різними типами фактури.

Творчі справи

Удосконалення раніше засвоєних навичок. Складання та імпровізація мелодій до запропонованої гармонічної схеми, створення другого речення у гармонічній хоральній фактурі.

4 курс VII семестр

Лад та його елементи, тональність

Лади з двома збільшеними секундами. Хроматизм у мажорних та мінорних ладах. Стрибкові хроматичні звуки. Відхилення та модуляції в тональності першого та другого ступенів спорідненості. Модулюючі секвенції. Засоби мажоро-мінору. Енгармонічні модуляції.

Метр та ритм

Закріплення пройдених метрів та розмірів, ритмічних малюнків. Ритмічні партитури.

Інтервали

Хроматичні інтервали мажору та мінору з розв'язанням: дв.зб.4 на VI^b ступені мажору та IV^b мінору; дв.зм.5 на $II^{\#}$ ступені мажору та $VII^{\#}$ ступені мінору, дв.зб.1 на II^b ступені мажору та IV^b ступені мінору.

Акорди

Основні види неакордових звуків (діатонічні та хроматичні допоміжні та прохідні звуки, підготовлені затримання).

Альтерація акордів субдомінантової групи: тризвук та сектакорд II низького ступеня. Тривуки мажоро-мінора та міноро-мажора. Відхилення та модуляції в тональності другого ступеня спорідненості.

Форми роботи

Інтонційні справи

Інтонування хроматичних гам у дво-, триголосі, однотональних

побудов, що включають акорди альтерованих доміант, тризвук та секстакорд II низького та VI низького ступенів;

в гармонічному чотириголосі:

акорди та акордові звороти, вивчені в курсі гармонії;
 послідовності з 10-14 акордів з модуляціями в тональності першого та другого ступенів спорідненості. Модулюючі секвенції.

Сольфеджування

Одноголосся: вільне застосування хроматизмів усіх видів, різних видів відхилень та модуляцій в тональності першого та другого ступенів спорідненості.

Двоголосся гармонічного та розвиненого поліфонічного складу. Більш складні види хроматизму, мажоро-мінор. Ритмічне ускладнення голосів, поліритмія.

Триголосся гармонічного та поліфонічного складу. Діатоніка та хроматизм. Хроматичні допоміжні та прохідні звуки. Підготовлені та непередготовлені затримання. Запізнюючі розв'язання нестійких звуків.

Гармонічне сольфеджіо

Діатоніка мажору та мінору, альтерація акордів групи доміант та субдоміант, відхилення та модуляції в тональності першого та другого ступенів спорідненості.

Диктант

Одноголосся: епізодично записувати одноголосні диктанти з різними видами хроматизму та альтерації, відхиленнями та модуляціями у тональності першого та другого ступенів спорідненості.

Двоголосся поліфонічного складу з більш розвиненими голосами; поліфонічного складу з нескладними видами хроматизму, модуляціями.

Чотириголосся: нескладні види неакордових звуків, акорди мажоро-мінора ті міноро-мажора.

Слуховий аналіз

Визначення на слух мелодії в ладах з альтераціями, хроматичних інтервалів, акордів альтерованої субдоміант та доміант, відхилень, модуляцій в тональності першого та другого ступенів спорідненості енгармонічних модуляцій через V₇ та зм. VII₇. Цілісний аналіз музичних творів з хорової літератури.

Творчі справи

Складання мелодій до запропонованої гармонічної схеми.

Імпровізація та складання періодів у гармонічній хоральній фактурі.

4 курс VIII семестр

Лад та його елементи, тональності

Модуляції у віддалені тональності, енгармонічні модуляції, засвоєння однотерцієвих і вводнотонових тональностей.

Метр та ритм

Закріплення вивчених метрів, розмірів, ритмічних малюнків.

Акорди

Альтерація акордів субдоміантної та доміантної групи, модуляції в тональності на 3-6 знаків.

Енгармонічні модуляції через доміантсептакорд та зменшений септакорд.

Форми роботи

Інтонаційні вправи

Інтонування модулюючих секвенцій, акордових послідовностей з модуляціями у віддалені тональності, енгармонічних модуляцій. Вправи на подолання ладової інерції, з фрагментами звукорядів сучасної музики.

Сольфеджування

Одноголосся з енгармонічними модуляціями, однотерцієві та вводнотонові тональності.

Мелодика сучасних композиторів.

Двоголосся гармонічного та розвиненого поліфонічного складу. Складні види хроматизму, еліптичні звороти, відхилення у віддалені тональності. Ритмічне ускладнення голосів. Спів вокальних дуетів зарубіжних та українських композиторів, фрагментів інструментальних творів.

Триголосся гармонічного та поліфонічного складу. Нескладні еліптичні звороти.

Відхилення, модуляції в тональності першого та другого ступенів спорідненості. Спів вокальних ансамблів О.Даргомижського, М.Римського-Корсакова, П.Чайковського, М.Лисенка, інвенцій, фуг І.С.Баха, триголосних хорових партитур.

Диктант

Двоголосний диктант поліфонічного складу.

Триголосний диктант гармонічного складу з елементами поліфонії, з більш складним співвідношенням голосів.

Чотириголосний диктант відповідно вивченому матеріалу з гармонії (неакордові звуки, енгармонізм).

Слуховий аналіз

Визначення на слух акордів, послідовностей, з неакордовими звуками, модуляцій у віддалені тональності, модуляцій через енгармонізм домінантсептакорда та зменшеного ввідного септакорда. Цілісний аналіз музичних творів.

Гармонічне сольфеджіо

Альтеровані акорди субдомінанти та доміанти, модуляції у віддалені тональності, енгармонічні модуляції. Фрагменти творів Г.Свирідова, Б.Лятошинського, Л.Дичко.

Творчі вправи

Імпровізація та складання:

- мелодії з модуляціями в далекі тональності;
- періодів з енгармонічними модуляціями, зі зворотами сучасної гармонії.

**ЗРАЗКИ ЕКЗАМЕНАЦІЙНИХ БЛЕТІВ
З КУРСУ СОЛЬФЕДЖІО**

Після III-го семестру**I**

Інтонувати:

- від звуку "fis" ↑ натуральний мінор з двома зб.2; ↓ альтерований мінор; ↑ дорійський лад;
- інтервали за участю IV[#] з розв'язанням (fis-moll);
- акордову послідовність: I – VII₇ – V_{5₆} – I – V_{5₆} → III – V_{5₆} → IV – II_{5₆} – II_{5₆}^{#3,#5} – K_{4₆} – V₇ – VI (fis);
- від звуку "fis" ↑ зм. VII₇; ↓ зб. 4; V_{5₆} з розв'язанням.

II

Слуховий аналіз за змістом курсу.

III

Сольфеджувати з листа: Островский А., Соловьев С., Шокин В. Сольфеджіо, №102.

Способин И. Двухголосное сольфеджіо, №99.

Романси з акомпанементом українських та російських композиторів XIX ст.

Після V-го семестру

Інтонувати:

- від звуку "es" ↑ мажор з альтерованими ступенями; ↓ дорійський лад; хроматичну гаму від I-V ступенів;
- в тональності Es-dur інтервали:

$$\frac{в.3}{I} \quad \frac{зб.2}{II^b} \quad \frac{в.3}{I} \quad \frac{зм.7}{II^{\#}} \quad \frac{м.6}{III} \quad \frac{зм.5}{IV^{\#}} \quad \frac{ч.4}{V}$$

- послідовність акордів: I – II₂ – V_{5₆} – I – V_{4₃} → VI – V₂ → II₆ –

$$II_{5_6}^{\#1,3,\#5} - K_{6/4} - V_9 - I;$$

- від звуку "es" ↑ зб. 4, II м.мін. 6_5 , ↓ м.7, V_{6_5} з розв'язанням.

II

Слуховий аналіз за змістом курсу.

III

Сольфеджувати з листа: Островский А. , Соловьев С. , Шокин В. Сольфеджио, №135.

Блюм Д. Гармоническое сольфеджио. Розділи "Альтерація", "Мажоро-мінор" - хорові триголосні послідовності на вибір.

Способин И. Двухголосное сольфеджио, №89.

Способин И. Трехголосное сольфеджио, №114.

Пісні та романси з акомпанементом Ф. Шуберта, Р. Шумана, Ф.Ліста (за змістом курсу).

Після VII-го семестру

Інтонувати:

- модулюючу послідовність a-cis;
- модулюючу послідовність через енгармонізм VII₇ (h-D);
- від звуку "в"↑ розв'язати V₇ з врахуванням енгармонічної заміни.

II

Слуховий аналіз за змістом курсу.

III

Сольфеджувати з листа: Островский А. , Соловьев С. , Шокин В. Сольфеджио, №142, 368.

Рукавишников В., Слетов В., Хвостенко В. Сольфеджио двухголосное, №135.

Один з хоралів Баха за змістом курсу.

Пісні та романси з акомпанементом сучасних українських композиторів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ МЕТОДИЧНИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ

Методична література

1. Воспитание музыкального слуха. - М., 1985, Вып.2.
2. Давыдова Е. Методика преподавания сольфеджио. - М.,1986.
3. Методические записки по вопросам музыкального образования.-Л., 1979, Вып.2.
4. Незванов Б. Интонирование в курсе сольфеджио. - Л., 1955.
5. Островский А. Методика преподавания теории музыки и сольфеджио. - М., 1970.
6. Теоретические дисциплины в музыкальном училище.-М.,1977.
7. Уткин Б. Воспитание профессионального слуха музыканта в училище. - М., 1985.

Музичний диктант

1. Агажанов А. Четырехголосные диктанты. - М., 1962.
2. Алексеев Б., Блюм Д. Систематический курс музыкального диктанта. - М., 1991.
3. Алексеев Б. Гармоническое сольфеджио. - М., 1966.
4. Блинский Е., Олендарьов В.Музичний диктант. - К., 1976.
5. Калашник П. 210 озвученных музичних диктантів. Методичні рекомендації з курсу сольфеджіо. - К., 1981.
6. Калашник П., Булгаков Л. Музичні диктанти. Мелодії для гармонізації.- К., 1982.
7. Кучеров В.Музичний диктант підвищеної складності. - К., 1977.
8. Ладухин Н. 1000 примеров музыкального диктанта. - М., 1981.
9. Мюллер Т. Трехголосные диктанты из художественной литературы.- М.,1979.
10. Мюллер Т. Двух и трехголосные диктанты. - М., 1978.
11. Резник М. Музыкальные диктанты. - М., 1971.

Одноголосне сольфеджіо

1. Агажанов А.Сольфеджио.-М.,1973,Вып.2.
2. Драгомиров П. Учебник сольфеджио. - М., 1991.
3. Збірники хорових творів М.Лисенко, М.Леонтовича, Л.Ревуцького.
4. Качалина Н. Сольфеджио. - М., 1991, Вып.1,2.
5. Ладухин Н. Одноголосное сольфеджио.-М.,1988,
6. Островский А., Соловьев С., Шокин В. Сольфеджио. - М., 1973, Вып.2.

Багатоголосне сольфеджіо

1. Васильева К., Гиндина М., Фрейндлинг Г. Двухголосное сольфеджио. -

- Л., 1982.
2. Євпак Є. Хорові розспівки. - К., 1978.
  3. Калмыков Б., Фридкин Е. Двухголосное сольфеджио. - М., 1967.
  4. Качалина Н. Сольфеджио. - М., 1982, Вып. 2.
  5. Кириллова В., Попов В. Сольфеджио. - М., 1986.
  6. Ладухин Н. Двухголосное сольфеджио в ключах "До". - М., 1964.
  7. Лицвенко И. Курс многоголосного сольфеджио. - М., 1971, Вып. 1, 2, 3.
  8. Рукавишников В., Слетов В., Хвостенко В. Сольфеджио двухголосное. - М., 1963.
  9. Соколов Вл. Многоголосное сольфеджио. - М., 1967.
  10. Способин И. Сольфеджио. - М., 1991, ч. 1.
  11. Способин И. Сольфеджио. - М., 1991, ч. 2.

Для багатоголосного співу рекомендуються хорові твори українських, російських та зарубіжних композиторів

Українська хорова музика (орієнтовні приклади)

1. Березовський М. Хорові концерти "Не отвержи мене во время старости", "Господь воцарися" (фрагменти). Причастные стихи.
2. Борзнянський Д. Хорові концерти № 3, 13, 15, 24, 32 (окремі частини).
3. Ведель А. Концерти "Доколе, господи, забудеш мя", "В молитвах неусыпающую Богородицу", "Величая, величаю...".
4. Вербицький М. "Поклін", "Жаль", "Цвітка молисть", "Ще не вмерла Україна" Віршовка Г. "Там на горі за Дніпром", "Наше поле", "Забудь мене", "Попа лугом зелененьким".
5. Віршовка Г. "Там на горі за Дніпром", "Наше поле", "Забудь мене", "Попа лугом зелененьким".
6. Воробкевич І. "Ой, на горі роман цвіте", "Сині очі", "Вечір".
7. Гайворонський М. "Ой у саду", "За Україну".
8. Дичко Л. Камерні кантати "Чотири пори року", "Карпатська кантата" (частини на вибір), "Кружляла ластівка".
9. Дремлюга М. Вокальний цикл "Пісні кохання, роздуми".
10. Клебанов Д. Обробка укр. нар. пісні "Ой, одна я, одна" на вірші Т. Шевченко.
11. Кос-Анатольський А. "Зустріч по стерні", "Колискова", "В забутому саду".
12. Косенко В. Солоспів "Я пережив свої бажання".
13. Леонтович М. Вибрані хорові твори.
14. Лисенко М. Вибрані хорові твори.
15. Лятошинський Б. "Тече вода в синє море", "Осінь", "Туча", "Колискова", "Дош одшумів", "За байраком байрак".
16. Нижанківський О. "Вечірня пісня", "Гуляли".
17. Ревуцький Л. "У перетику ходила".
18. Січинський Д. "Коби я був пташкою", "Даремне пісне", "Не пора, не пора".

19. Степовий Я. "Садок вишневий коло хати", "Дві хмароньки".
20. Стеценко К. "Радійте, співайте", "Удосвіта встав я", "Коли вже ти, сонечко, мені зійдеш".
21. Фільц Б. "Червона калина, чого в лузі гнешся".
22. Херувимська. Adagio з тріо "Покаяння отверзи ми двери".
23. Шамо І. Ятранські пісні (на вибір).
24. Штогаренко А. Кантата-симфонія "Україно моя", хор "В'ється шлях степовий", пісня "Ви чули ту пригоду".

Російська хорова музика

1. Алябьев А. "Очи", "Увы, зачем она блистает", "Пела, пела пташечка".
2. Бородин А. "Грезы".
3. Варламов А. "Горные вершины".
4. Глинка М. "Колыбельная песнь", "Венецианская ночь".
5. Гречанинов А. "Нес веселый ручей".
6. Даргомыжский А. "Где наша роза", "На севере диком", "Буря мглою небо кроет".
7. Калинин В. "Элегия", "Кондор".
8. Кюи Ц. "Воды", "Тишь", "Ризой бледно-голубою...", "Розы", "Уснуло все".
9. Лядов А. "Ты не стой, колодец", "Вокализ", "Ехал пан".
10. Мусоргский М. Обработки русских народных песен "Ты взойди солнце красное", "У ворот, ворот батюшкиных".
11. Рубинштейн А. "Сосна", "Ночью".
12. Свиридов Г. "Метель".
13. Слонимский С. "Цвела, цвела черемуха", "За рекою в непокое", "Белой ночью на реке".
14. Стравинский И. "Подблюдные".
15. Танеев С. Избранные хоры.
16. Чайковский П. "Ночевала тучка золотая", "Не кукушечка во сыром бору", "Соловушка", "Вечер", "Без поры да без времени".
17. Щедрин Р. "Колыбельная", "Тиха украинская ночь".

Зарубіжна хорова музика

1. Барток Б. "В сердце боль", "Вокализ" (из фортепианного цикла "Микрокосмос" №89. Редакция для хора П. Левандо).
2. Бах И.С. Избранные хоралы. Фуга из кантаты № 21, фуга из кантаты № 37.
3. Брамс И. "Розмарин", "Лесная тишь", "Смелое сердце", "Мельничиха".
4. Верди Дж. "Четыре духовных произведения" для хора.
5. Гайдн И. "Времена года" (фрагменты).
6. Григ Э. "Как ты прекрасна", "Лебедь".
7. Дворжак А. "Любимая травушка", "Зачарованный пастух".
8. Кодай З. "Ночью в горах", "Вечерняя песня".
9. Лассо О. "Люблю тебя", "Матона", "Ангел мой", "Как ты сумела".
10. Лист Ф. "Наступление весны", "Зеленая пашня".

11. Мендельсон Ф. "Подснежник", "Песня пастуха".
12. Палестрина Дж. Мадригалы.
13. Сибелиус Я. "Финляндия", "Молодой месяц", "Моя родина".
14. Сметана Б. "Моя звезда", "Прилетели ласточки".
15. Хиндемит П. "Лебедь", "Все пролетает". Из цикла "Шесть песен для смешанного хора" на слова Р.Рильке.
16. Шуберт Ф. "В лесу", "Сон", "Лотос", "Мальчик и роза".
17. Шютц Г. Мадригалы.

Сучасні хорові твори харківських композиторів

1. Алжнев Ю. Хоровий концерт "Співомовки" (фрагменти).
2. Алжнев Ю. Хор "Дівич-сон".
3. Гайденко А. Хор "Стражденна мати".
4. Мужчиль В. Духовна проповідь "Голос волаючого у пустелі".
5. Пацера В. Хоровий цикл "Нестерті фарби" (фрагменти).
6. Птушкін В. "Український Реквієм" (фрагменти).
7. Птушкін В. Кантата для дитячого хору "Salva Regina" (фрагменти).